

El segle de les ocupacions

Setge al Castell de Sant Felip per part de les tropes espanyoles.

Espanyola, britànica, francesa, britànica, espanyola, britànica i novament espanyola. Amb menys d'un segle. El segle XVIII a Menorca fou molt mogut. De fet, ni un segle, perquè en realitat varen ser 94 anys durant els quals l'illa va ser al centre de l'interès de les superpotències d'aleshores, la Gran Bretanya i França.

Situació estratègica. Menorca gaudeix d'una posició estratègica, enclavada al mig de la Mediterrània occidental, que en el tempestuós segle XVIII la convertien en objecte del desig de les grans potències europees que necessitaven controlar aquesta mar. No és estrany, doncs, que en els grans conflictes bèl·lics de l'època, Menorca esdevingués peça clau de l'ambició militar i política de França i la Gran

Es compleixen 300 anys de la primera ocupació britànica de Menorca, la que inicià el segle de les ocupacions.

Bretanya, els dos grans enemics militars i competidors econòmics d'aquells moments. El gran interès s'explicava per diverses raons. Per una banda, perquè el control de l'illa permetia de disposar-ne de base per a la flota, que així s'assegurava de poder fer front a qualsevol amenaça, bé els pirates del nord d'Àfrica, bé l'enemic europeu. Per una altra, perquè des del port de

Maó hom podia controlar un comerç important amb les costes nord-africanes. I encara una tercera raó: en el permanent joc d'escacs entre francesos i britànics, el qui pogués assolir l'ocupació de Menorca quedava alliberat de la necessitat d'aliar-se amb el regne espanyol –d'incerta monarquia a principi de segle– per a poder disposar de l'illa. Tot plegat feia de Menorca un botí molt desitjable. I quan esclata la guerra de Successió a la corona hispànica és quan les ànsies d'ocupació troben el moment adequat per a convertir-se en realitat.

El 1700, Carles II de Castella i Aragó morí havent reconegut Felip d'Anjou, nét de Lluís XIV de França, de la família Borbó, com a hereu de la corona hispànica. Però l'emperador austríac, Leopold I, no el reconegué i reivindicà els drets històrics de la seva nissaga a la dita corona. El conflicte ja era aquí. En esclatar la guerra, als regnes hispànics no hi hagué unanimitat. Si Castella s'alineà amb el Borbó, la Corona d'Aragó donà suport a les pretensions austríaques.

Però, a més, el conflicte successori aviat es convertí en un enfrontament internacional. Perquè la Gran Bretanya veia amb preocupació l'expansió del poder francès cap a Espanya, igual com la temien Portugal i les províncies unides dels Països Baixos. L'esclat bèl·lic tot d'una transcendí el caràcter successori, pel que feia a la corona espanyola, i esdevingué una guerra total entre dos bàndols comandats pels francesos i pels britànics. Arribaren a combatre fins i tot al nord d'Amèrica –la guerra de la reina Anna– i el conflicte es ramificà amb l'actuació de corsaris i pirates arreu de les mars atlàntica i mediterrània. Pràcticament fins el 1815 –amb la fi de les guerres napoleòniques i la derrota francesa–, França i la Gran Bretanya es combateren de forma gairebé permanent, en allò que alguns historiadors han anomenat la Segona Guerra dels Cent Anys.

Una vegada iniciades les hostilitats bèl·liques, els britànics feren un moviment estratègic força important a la Mediterrània. El 17 de setembre del 1708, tropes anglo-holandeses de l'esquadra de l'almirall Stanhope ocupaven Menorca sense pràcticament

cap esforç. Val a dir que dos anys abans, un aristòcrata de Ciutadella, Joan Miquel Saura, havia proclamat fidelitat a l'emperador Carles i que la majoria de municipis menorquins li havien fet costat contra les pretensions successòries del Borbó. Tanmateix, el governador felipista de l'illa havia imposat per la força el règim borbònic i havia instaurat la repressió dels austriacistes, entre els quals foren afusellats 33 menorquins. Amb l'ocupació britànica, doncs, Menorca s'alliberava del destí —ni que fos per un segle— que esperava a la resta dels Països Catalans, ja que la guerra de Successió, com és prou sabut, acabà el 1715 amb la rendició de Mallorca i la imposició per part de Castella dels tristament famosos decrets de Nova Planta a tots els territoris de l'antiga corona catalano-aragonesa.

Menorca britànica. L'ocupació militar de Menorca del 1708 adquirí estatus legal mitjançant el tractat d'Utrecht, que, de fet, foren diversos tractats multilaterals que reorganitzaren el mapa polític europeu i que se signaren entre el 1712 i el 1714. Tot d'una després del primer tractat, arribà a Menorca el primer governador britànic, el duc d'Argyll, que prengué possessió de l'illa en nom de la reina Anna. Era el novembre del 1712. Les forces vives menorquines no el reberen amb gaire cordialitat. Tot al contrari. Tant les autoritats civils com les eclesials li dispensaren una evident hostilitat. Semblava que no seria fàcil la cohabitació entre els ocupants de Sa Graciosa Majestat i els nadius. Tanmateix, el següent governador, Richard Kane, canvià les obscures previsions.

Kane impulsà canvis substancials que beneficiaren força l'illa. Entre més iniciatives, suprimí el comissariat de la Inquisició, amplia el castell de Sant Felip, traslladà els tribunals i la capital insular a Maó i féu construir una nova xarxa de carreteres que connectaren molt millor diverses poblacions insulars. Fins el 1732, Kane serví a la seva corona, però Menorca en sortí prou beneficiada. El seu llegat va ser clarament positiu. No tots els qui li succeïren es comportaren de la mateixa forma. De fet, el qui vingué just després, Philip Anstruther, es guanyà

mala fama pels negocis abusius a què es dedicava. Tampoc no va ser especialment estimat qui el substituï, el governador Wynyard, que, estant-hi només quatre anys (1742-1748), intentà portar a terme una lleua forçosa de 200 menorquins per servir armes de la reina britànica, pretensió que fou rebutjada amb violència.

A mitjan segle, els britànics i francesos tornaven estar com era habitual: en guerra, la guerra dels Set Anys. Menorca no havia perdut gens d'interès estratègic per a les dues potències. Així doncs, França envià una flota a conquerir l'illa i, com a resultat de la batallà de Maó, aconseguí el seu objectiu. S'iniciava així un breu període d'ocupació francesa, entre el 1756 i el 1763. Breu perquè al tractat de pau subsegüent, el tractat de París (1763), el Regne Unit tornava recuperar l'illa. Ara l'administració britànica hi enviava el governador James Johnston, el successor del qual, James Murray (1774-1782), tornà a avalotar els menorquins quan tingué novament la pensada de crear una unitat militar amb tropa nadiua, amb el resultat imaginable: els afectats s'hi oposaren, l'aristocràcia local protestà i al final la intenció quedà avortada. En l'aspecte militar, la tasca de Murray tampoc no va ser gaire gloriosa, perquè va ser qui hagué de rendir la bandera als enemics. En efecte, com que novament les dues potències es barallaven, una flota francesa i espanyola, sota comandament del duc de Crillon, dominà Menorca, que quedava sota sobirania espanyola el 1782.

Sota domini espanyol, el governador, el comte de Cifuentes, mantingué vigent l'antic sistema d'administració britànica, el seu sistema judicial i conservà el català com a llengua oficial dels ajuntaments. Així i tot, l'administració municipal era fortament mediatitzada pel governador, que alhora era corregidor de cadascun. A més, instaurà un sistema de diverses oficines estatals per primera vegada a l'illa, que refermaven el seu control del poder polític.

Aquesta dominació espanyola no durà gaire. Amb la revolució francesa i el posterior Directori (1796), Espanya s'alià novament amb França i, per tant, s'enemistà amb la Gran Bretanya en el

L'herència anglesa

Fenícis, grecs, cartaginesos, romans, bizantins, musulmans, catalans, castellans, anglesos i francesos formen part de la gent que, al llarg dels segles, ha donat a Menorca una personalitat especial. Les tres dominacions britàniques que visqué l'illa al segle XVIII hi han deixat una influència en els àmbits lingüístic, arquitectònic, en tècniques de fusteria, vestimenta i costums.

Vicent Ortells i Xavier Campos, autors del llibre *Els anglicismes de Menorca*, presenten els mots anglesos incorporats al lèxic menorquí pel contacte amb els ocupants britànics de l'illa. Si bé és cert que l'anglès exerceix una forta influència sobre gran part de les llengües del món, internacionalitzant mots com ara *stop*, *club*, *bacon* o *pub*, Ortells i Campos només analitzen els anglicismes del menorquí, és a dir, aquelles paraules que romangueren a l'illa a conseqüència de les tres dominacions britàniques del segle XVIII.

Segons el filòleg menorquí Joan F. López Casasnovas, actualment hi ha molt pocs anglicismes assimilats i adaptats pels menorquins que continuïn en ús. "Però sí que és ver que els al·lots que van escola empren encara *xoc* (de *chalk*, 'guix') per escriure a la pissarra, i potser no tots sabrien jugar a *ple* (*to play*) amb el risc que si la pilota rebotada a l'enfront els va a la cara, els deixi un ull *blec* (de *black*, 'negre'), ni tal vegada tampoc ja no saben jugar a *mèrvols* / *mèrvols* / *mèrvils* (de *marbles*, 'boles'), que implica tot un reguitzell d'expressions angleses (*plis*, *clin*, *estop*, *esquics*, *estonx*, *nòquel*, etc.). I si qualcú venia a Menorca a

nou episodi bèl·lic (1797) entre francesos i britànics. De resultes d'això, a Menorca s'hissava una altra vegada l'estendard de Sa Graciosa Majestat. Era la darrera fase (1798-1802) de la Menorca britànica. Tot i ser curta, fou

l'estiu, els anglesos que hi trobaria no serien *quatre jans i un boi* (es diu per a indicar poca gent), sinó molts, que a més a més solen trescar amb nocturnitat per zones renoueres i no fan pas la passejadeta o volta del milord; beuen cervesa i no fan *xaquens* (*shake hands*, 'estreta de mans per saludar') ni tan sols es comporten com a *mitjamèn* ('senyoret de poca entitat social') bevent *sengri* (beguda de vi cuit amb sucre i canyella) dins un *moc* (*mug*, 'pitxer') o menjant pinxes (*pilchard*, 'arengades') per sopar. I si fos que n'hi hagués cap amb ganes de gresca, potser rebria un bon *fàitim* (*fighting*, 'tupada o batussa') o li enroscarien els perns amb un *tornascrús* (*screw*, 'tornavis')... Però, en fi, qui voldrà visitar l'illa encara hi podrà veure més d'un *boinder* (*bow window*, 'finestra amb cos sortit') als nostres carrers i mobles de *moguín* (*mahogany*, 'caoba'). És cert que, d'anglicismes en el menorquí, no n'hi ha a betzef, ans en queden pocs i, fins i tot, se n'han volguts veure més que no n'hi havia. Positivament, ni gin ni bòtil, ni bigal no ho són."

Efectivament, a la llarga llista d'anglicismes perduts, s'hi han d'afegir també els falsos anglicismes, és a dir, aquelles paraules que ho han estat considerades però que en realitat no ho són, com és el cas de *bòtil*. Segons López Casanovas, "és ver que en anglès *bottle* -'botella'- es pronuncia de manera molt semblant al mot *bòtil* i, atesa la deixa de mots anglesos en el parlar de Menorca, hom va pensar que *bòtil* també ho devia ser. Però no, no és cap anglicisme del menorquí. Un jove F. de B. Moll, el 1923, ja es va encarregar de desfer aquesta presumpta filiació anglesa, adduint l'extensió territorial del mot per tot l'arxipèlag i per algun indret del català continental. J. Coromines en troba raonable l'explicació com a mossarabisme a partir de l'ètim *bot*, amb el significat de 'recipient de

cuero per al transport del vi".

Tot i que avui es poden comptar amb els dits d'una mà els anglicismes en ús en el català de Menorca, és evident que han enriquit la llengua. Segons conclouen Ortells i Campos, "els anglicismes no han reemplaçat cap paraula del lèxic, sinó que es tracta de noves aportacions pel fet d'anomenar alguna cosa que era desconeguda pels menorquins (jocs, begudes, eines...). Al nostre entendre, els pocs anglicismes que resten avui dia a la parla menorquina, cal preservar-los, ja que són patrimoni cultural del poble i el residu actual d'un període històric d'una especial significació a Menorca".

Els anglesos també van deixar el segell de la dominació en alguns topònims de l'illa. Avui encara es recorre l'antic camí d'en Kane, projectat pel governador anglès Richard Kane per enllaçar el fort de Sant Felip i Ciutadella. Actualment el tram més clar del camí d'en Kane discorre entre Maó i es Mercadal. Al sud-est de Maó els anglesos fundaren la vila de *Georgetown*, en honor de Jordi III de Hannover. Després de la dominació anglesa, els espanyols l'anomenaren *Villacarlos*, en record de Carles III de Borbó, i actualment el municipi rep el nom d'*es Castell*. Un antic topònim anglès va ser també *Bloody Island*, una illa situada enfront des Castell i que avui s'anomena *la Plana*. A Fornells es troba també *sa Cova dels Anglesos* i a Maó, el *Fort*

Imatge d'un boinder -anglicisme viu-, típica finestra menorquina d'influència arquitectònica anglesa, a la plaça d'Alfons III de Ciutadella.

de Marlborough, nom que recorda el militar anglès John Churchill, duc de Marlborough.

Per una altra banda, cal assenyalar també l'herència anglesa en algunes tradicions: Menorca celebra el dia de fer bromes seguint el calendari que marca la tradició anglesa, dia 1 d'abril, i no dia 28 de desembre, com a la resta de l'estat espanyol. A l'àmbit de les professions, alguns fusters encara fan servir paraules preses de l'anglès per a anomenar certes eines, perquè els anglesos van desenvolupar les indústries del moble. Un dels aspectes interessants que també es desprenen de la dominació britànica és la llarga llista de matrimonis contrets per anglesos amb menorquines durant els anys de la dominació britànica.

Maria Llompart

intensa perquè el governador, Charles Stuart, hi féu diverses reformes importants: suprimí nombrosos càrrecs de les institucions, substituï la insaculació per estaments a favor de la de classes -d'acord amb les rendes... Les refor-

mes duraren mentre aguantaren els britànics. A la fi, el 1802, mitjançant el tractat d'Amiens, que posava fi, per poc temps, a un nou capítol guerrer entre les dues potències, Menorca tornava a estar sota ocupació espanyola.

S'acabava el segle de les dominacions, el segle més mogut de la història de Menorca, que havia començat ara fa justament 300 anys.

Miquel Payeras